

Pirkko Kanervo / Sodan pakolaiset -seminaari / Siirtolaisuusinstituutti 17.11.2016

Kysymys evakkojen sijoittamisesta Suomen ruotsinkielisille alueille jatkosodan jälkeen

Suomen ruotsinkieliset/kaksikieliset alueet sijaitsivat Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa ja Pohjanmaalla. Pohjanmaan osalta on mahdollista tukeutua Sigillumintutkijoiden Heli Teittisen ja Pentti Mäkelän – toistaiseksi julkaisemattomaan – työhön, mutta Uttamaata ja Varsinais-Suomea koskeva yksityiskohtainen tutkimus on vasta alkuvaiheessa, joten niiden osalta tässä täytyy pysytellä etupäässä periaatteellisella tasolla.

Jatkosodan aikana Karjalaan oli palannut 282 000 henkeä eli 67,1 prosenttia sotia edeltäneestä väkiluvusta (420 000). Palanneiden ensimmäisen evakkoallon käynnisti Neuvostoliiton suurhyökkäys Kannaksella kesäkuussa 1944. Viipuri menetettiin kymmenessä päivässä, mikä parhaiten kuvaa sitä, että Kannaksen asukkaiden evakuointi toteutui paon kaltaisena – melkein paniikissa.

U-linjalla eli Uomaan asemassa itärintama piti, joten Laatokan Karjalassa väki sai pysyä kodeissaan alkusyksyyn asti. Kun eduskunta syyskuun 2. päivänä päätti ryhtyä rauhanneuvotteluihin, evakuoitaviksi määrättiin Hiitola, Kurkijoki, Lumivaara, Jaakkima, Lahdenpohja, Ruskeala, Sortavalan kaupunki ja maalaiskunta sekä Rautjärven, Simpeleen, Parikkalan, Saaren, Uukuniemen, Pälkjärven ja Värtsilän kunnista ne osat, joita ei ollut aikaisemmin evakuoitu. Evakuoitavia oli pääministeri Antti Hackzellin eduskunnalle antaman ilmoituksen mukaan 70 000 ihmistä ja 60 000 eläintä. Ruotsinkieliselle Pohjanmaalle tuli Hiitolan ja Jaakkiman asukkaita karjoineen ja hevosineen.

Työkykyiset henkilöt saivat kuitenkin jäädä vielä sadonkorjuuseen, ja sotatoimien lakattua myös armeija pani miehiä korjaamaan satoa ja nostamaan perunaa. Esimerkiksi Käkisalmissa ollut täydennyspataljoona lähetti kahdeksansataa miestä Hiitolaan perunnanostoon. Puintia jatkettiin ”viimeiseen mahdolliseen ajankohtaan”, ja viimeisinä päivinä puimatonta viljaa ajettiin autoilla uuden rajan toiselle puolelle. Käsky alueen lopullisesta tyhjentämisestä annettiin välirauhan solmimisen päivänä 19. syyskuuta, ja 24. päivänä käsky oli täytetty.

Evakuoinneista kului kuitenkin pitkä aika ennen kuin karjalaisten lopullinen asuttaminen oli hoidettu. Nopeasti asuttaminen ei sujunut, vaikka sitä säätelevän maanhankintalain pohjana toimi välirauhanaikainen pika-asutuslaki. Tilaa ja sijoitussuunnitelmaa odotellessa tärkeitä lakeja huollon kannalta oli laki (18.8.1944) heinämaan ja laitumen vuokraamisesta evakoille, jotta he saivat ruokittua mukanaan tuomansa eläimet.

Ruotsinkielisellä Pohjanmaalla rehun puute eläinten ruokinnassa aiheutti ongelmia ja kärjisti paikallisten ja tulokkaiden suhteita. Rehupula näyttää kaiken aikaa koventuneen ja muuallakin kuin Pohjanmaalla. *Karjala*-lehti kirjoitti marraskuussa 1946 reutilanteen olevan vaikeampi kuin koskaan. Lehti varoitti, että monissa kunnissa oli uhkaamassa ”äänetön, hiljainen pakkoteurastus”.

Esimerkki ruotsinkieliseen Maalahteen Hiitolasta evakuoitusta Karjalan työlaitoksesta ja sen lypsykarjasta kertoo monenlaisista vaikeuksista. Yhtään rehua ei ollut matkassa mukana eikä karjako puhunut ruotsia. Maanviljelijä Reino Pihlainen, ”ainoa suomea puhuva maalahtelainen” avusti 13.7.1945 pidetyssä huutokaupassa, jossa työlaitoksen 23 lehmää oli myynnissä. Hevosista 5 myytiin Ilmajoella ja 2 Kymin kunnantalon pihalla. Työlaitoksen lampaita ei kuulutuksista ja tiedusteluista huolimatta koskaan löytynyt, samoin osa irtainta omaisuutta hävisi kokonaan. Kahdeksantuhatta kiloa ruista jäi ruotsinkieliselle Pohjanmaalle ja lisäksi vielä ohraa ja kauraa.

Maan luovuttajista

Eduskunnassa käydyn repivän taistelun jälkeen presidentti Mannerheim vahvisti maanhankintalain ja siihen liittyvät lait toukokuun 5. päivänä 1945. Maanluovuttajat jaettiin kahteen ryhmään: ensi- ja toissijaisiin. **Ensisijaisia** olivat valtio, rappiutilojen omistajat, tilakeinottelijat, yhtiöt, seurakunnat, kunnat, säätiöt ja muut yhteisöt sekä harrastelijaviljelijät. Mainittujen omistama maa voitiin käyttää asutukseen joko kokonaan tai osittain. Maata asutukseen hankittiin myös vapaaehtoisilla kaupoilla.

Toissijaisia maanluovuttajia olivat varsinaiset maanviljelijät, joilta maata voitiin lunastaa vain tietyn valtioneuvoston määräämän asteikon mukaisesti. Asteikosta käytiin kovaa kiistaa. Valtioneuvosto päätti asteikosta 7. kesäkuuta 1945, mutta kun tarvittavan maan todellinen tarve selvisi, sitä oli kiristettävä. Uusi päätös saatiin aikaan runsaan vuoden kuluttua heinäkuun 4. päivänä 1946. Alle 25 hehtaarin tiloihin ei koskettu. Ensisijaisesti piti luovuttaa tilan laita-alueet, joiden kunto oli yleensä keskimääräistä heikompi. Alla muutama esimerkki luovutettavista määristä, mikäli vähentäviä tekijöitä ei ollut:

25–35 hehtaaria maatalousmaata omistava tila luovutti alarajan kohdalla 10 prosenttia eli 2,50 hehtaaria ja sen ylimenevältä osalta 45 prosenttia

35–50 hehtaaria maatalousmaata omistava tila luovutti alarajan kohdalla 20 prosenttia eli 7 hehtaaria ja sen ylimenevältä osalta 53 prosenttia

50–100 hehtaaria maatalousmaata omistava luovutti alarajan kohdalla 30 prosenttia eli 15 hehtaaria ja sen ylimenevältä osalta 60 prosenttia

100–200 hehtaaria maatalousmaata omistava luovutti alarajan kohdalla 45 prosenttia eli 45 hehtaaria ja sen ylimenevältä osalta 75 prosenttia

Luovutusvelvollisuutta vähentäviä tekijöitä oli lapsivähennys, jonka sai ”ylimääräisistä” lapsista, ja myös ottolapsi pienensi luovutettavan alan määrää. Vähennystä ei kuitenkaan saanut, jos lapsi sai elantonsa muusta ammatista kuin maataloudesta. Jokin maanlunastuslautakunta hylkäsi erään maanluovuttajan vaatimuksen, että vielä syntymätön mutta tulossa oleva lapsi olisi otettava huomioon. Lautakunta perusteli kantaansa sillä, ”että lapsi oli pantu alulle lain kiertämistarkoituksessa”.

Maanluovutusvelvollisia tiloja oli **yksityisen maanomistuksen** piirissä maatalousministeriön asutusasiainosaston ylijohdajan, Jaakkimasta kotoisin olleen Veikko Vennamon mukaan lopulta kaikkiaan noin 16 000, joista hieman yli 15 500 tilaa oli **toissijaisia** luovuttajia. He luovuttivat kaikesta asutukseen käytetystä maasta 14,3 prosenttia eli 396 000 hehtaaria, mutta käytetystä maatalousmaasta heidän osuutensa nousi lähes 40 prosenttiin. Loput noin 500 tilaa olivat **ensisijaisia** luovuttajia, jotka siis saattoivat joutua luovuttamaan pienemmästäkin kuin 25 hehtaarista maatalousmaata.

Usein unohdetaan, etteivät maanhankintalain mukaiset luovuttajat joutuneet luovuttamaan maataan vastikkeetta. He saivat korvauksen, joskin on todettava, että siitä tuli alihintainen, sillä korvaukset oli sidottu vuoden 1944 hintatasoon, eivätkä ne siten olleet turvassa kaiken aikaa laukkaavalta inflaatiolta.

Maan saajista ja muodostettavista tiloista

Karjalaisten lisäksi maansaajia olivat perheelliset rintamamiehet, sotainvalidit, sotalesket ja sotaorvot. Rintamamiehiltä, joiden maansaantioikeudesta käytiin keskustelua jo jatkosodan aikana, tuli noin 93 000 hakemusta. Monet saivat maata kaukana kotiseudusta. Kuntien maanhankintalautakuntienkin sanotaan toimineen eri tavalla. Jotkut esimerkiksi karsivat kaikki sellaiset hakijat, joiden vanhemmillä oli vähänkin maata.

Lainmukaisia maansaajia olivat edellä mainittujen ohella perheelliset maatyöläiset ja muonamiehet, jotka jäivät työttömiksi, kun heidän työnantajiansa maasta oli lohkaistu suuria määriä asutukseen. Työsuhteen piti lain voimaan tullessa olla kestänyt yhtäjaksoisesti kolme vuotta. Maatyömiehet jättivät noin 3 000 hakemusta, joista hyväksyttiin noin 1 400. Vielä oli korjattava niiden vuokramiesten asemaa, joiden vuokraama maa meni asutukseen. Vuokramiehenä piti olla toiminut yhtäjaksoisesti vähintään viisi vuotta. Hakemuksia tuli noin 4 900, joista hyväksyttiin 2 700.

Mutta usein unohdetaan sekin, että samassa yhteydessä **korjattiin myös Suomen maanomistusoloissa esiintyneitä epäkohtia** ”antamalla määrätyn rajoituksen lisämaata liian pienille tiloille” niiden elinkelpoisuuden takaamiseksi, mikä pohjautui jo 1930-luvun loppupuolen asutuslainsäädäntöön. Säädös koski suurin joukoin myös karjalaisia. Varsinkin eteläinen Kannas ja Raja-Karjala

olivat leimallisia pientila-alueita, kun taas Keski-Karjalassa, kuten esimerkiksi Hiitolassa ja Jaakkimassa, viljelmäkoot olivat suurempia. Ja mitä suuremman tilan oli Karjalassa omistanut, sitä pienempi suhteellisesti oli siitä saatu korvaus.

Karjalaisille muodostettavia tiloja olivat viljelystilat, asuntoviljelystilat, kalastustilat, asuntotilat ja asuntotontit, yhteismetsät ja laidunalueet. Suurin oli viljelystila, jossa maatalousmaata tai maatalouskelpoista maata oli 6–15 hehtaaria, kotitarvemetsä ja lisäksi tukimetsä. **Maan karuilla alueilla tilojen koot olivat mainittua suurempia.** Asuntoviljelystilaan kuului puolestaan maatalousmaata tai maatalouskelpoista maata 2–6 hehtaaria ja kotitarvemetsä. Kalastustila vastasi kooltaan asuntoviljelystilaa, mutta se tuli perustaa rannikolle tai meren saaristoon, ja siihen erotettiin vesialue ammattimaisen kalastuksen harjoittamista varten. Asuntotilan/-tontin koko oli enintään 2 hehtaaria.

Karjalaisten sijoitussuunnitelmasta

Valtioneuvosto vahvisti evakoiden yleisen sijoitussuunnitelman syyskuussa 1945. Tarkoitus oli suorittaa sijoitus siten, että siirtoväen ”naapurisuhteet säilyisivät pitäjittäin ja kyläkunnittain”. Maanhankintalain mukainen sijoittaminen koski kuitenkin vain varsinaista maanviljelijäväestöstä, siis viljelystilan ja asuntoviljelystilan saajia, ja myös vapaaehtoiset kaupat sidottiin sijoitussuunnitelmaan. Toisin sanoen, maansaajalla oli oikeus ostaa vapaaehtoisella kaupalla maata vain sijoituskunnastaan. **Asuntotilan/-tontin** saajia sen sijaan ei ollut sidottu sijoitussuunnitelmaan, vaan he saivat tilansa/tonttinsa useimmiten siitä kunnasta, josta pyysivät. Pääosa heistä asettuikin kaupunkeihin tai muihin asutuskeskuksiin.

Monet karjalaiset ostivat maata vapaaehtoisilla kaupoilla tai liikkuivat työn perässä ympäri Suomea. Kesään 1946 mennessä karjalaiset olivat jo ostaneet vapailta kaupoilla lähes 2 000 tilaa. Joku entinen pienviljelijä saattoi luopua kokonaan maanviljelystä. Se oli helppoa esimerkiksi Viipurinlahden seutujen pienviljelijöille, joiden leipä oli ennenkin lähtenyt kolmesta lähteestä: pientilasta, kalastuksesta ja ansiotöistä alueen satamissa, lautatarhoilla, rakennustöissä ja niin edelleen. He olivat hallinneet monta ammattia.

Ruotsinkielisten alueiden erityisyyttä ja ongelmallisuutta kuvaa, että Pohjanmaata koskeva suunnitelma vahvistettiin lähes vuotta myöhemmin kuin yleinen sijoitussuunnitelma eli heinäkuussa 1946 ja seuraavassa kuussa Uudenmaan läänin ja Turun saariston suunnitelmat.

Ruotsinkieliselle Pohjanmaalle evakuoitun Hiitolan väestön asutussuunnitelman toteuttaminen alkoi keväällä 1945, mutta jaakkimalaiset jäivät sinne ”liian pitkäksi aikaa”. Jaakkimalaiset oli näet alun perin aiottu sijoittaa karulle Pohjois-Pohjanmaalle, mihin he eivät suostuneet, koska luon-

nonolot siellä eivät vastanneet Jaakkiman viljelyolosuhteita. Jaakkimalaiset asutettiin lopulta Etelä-Pohjanmaalle Seinäjoen ympäristöön. Viimeiset jaakkimalaiset poistuivat esimerkiksi Närpiön kihlakunnasta vasta keväällä 1947, olivat siis kolmen talven yli pohjalaisten vaivoina.

Maanhankintalain kielipykälä

Maanhankintalakiin tuli ruotsalaisalueita koskeva ”parjattu” kielipykälä, jonka mukaan siirtoväen sijoittaminen oli toimitettava siten, ettei ruotsinkielisten ja kaksikielisten kuntien kielellinen luonne vaihdu. Ruotsinkielisille maansaajille piti mahdollisuuksien mukaan antaa tiloja tai lisämaata yksikielisiltä ruotsinkielisiltä alueilta ja sen jälkeen kaksikielisiltä, joissa oli ruotsinkielinen enemmistö.

Maanluovutusvelvollisuuden aiheuttama taloudellinen rasitus ei saanut kuitenkaan tulla ruotsinkielisille maanomistajille lievemmäksi kuin muille. Luovutusvelvollisuuden saattoi korvata raivaamalla tai raivauttamalla maatalousministeriön osoittamasta paikasta puolitoistakertaisen alueen. Venamo ilmoittaa ruotsalaisraivausten määräksi 4 714 hehtaaria. Mutta myös suomenkielisillä luovuttajilla oli mahdollisuus vastikeraivaukseen.

Kielipykälällä oli juurensa jo välirauhanaikaisessa pika-asutuslaissa, jolloin ruotsinkielisten ja kaksikielisten kuntien kielisuhteista oli noussut ”kiivas poliittinen kamppailu”, kuten Silvo Hietanen osoittaa vuonna 1982 julkaistussa tutkimuksessaan *Siirtoväen pika-asutuslaki 1940*. Kielisuhteita säädellyt laki oli peräisin vuodelta 1922, ja sen mukaan ”valtionneuvoston tuli kymmenvuotiskausin tehdä päätös maan kaikkien kuntien kielisuhteista virallisen väestötilaston pohjalta”.

Kymmenen prosentin osuus takasi kunnan kaksikielisyyden, eikä valtionneuvosto voinut päätöksellään muuttaa kuntaa yksikieliseksi ennen kuin toiskielisten määrä oli vähentynyt kahdeksaan prosenttiin. Vastaavasti yksikielinen kunta ei voinut muuttua kaksikieliseksi ennen kuin toiskielisten osuus oli noussut kahteentoista prosenttiin. Pika-asutuslakia toimeenpantaessa kielisuhteita sääteli valtionneuvoston vuonna 1936 tekemä päätös. Se oli voimassa vuoden 1942 loppuun asti, jolloin valtionneuvosto määräsi kielisuhteista vuosiksi 1943–1952.

Kielipykälän maanhankintalakiin ajoi arvovallallaan pääministeri J. K. Paasikivi. Mutta miksi Ruotsia ja muita Skandinavian maita ei pitänyt ärsyttää heikentämällä maan ruotsinkielisen väestön asemaa? Hallitus perusteli asiaa kovilla realiteeteilla, joita löytyi maan huoltotilanteesta ja sotakorvausten suorittamisesta.

Kun suhteet Saksaan oli aselevon myötä katkaistava, Ruotsi oli ainoa, joka saattoi turvata suomalaisten leivän talveksi 1944–1945 ja seuraavan satokauden alkuun. Jo kesällä 1944 hallitus oli saa-

nut Ruotsin hallitukselta rauhoittavan tiedon, että Ruotsi toimittaisi välttämättömyystarvikkeita sen verran että Suomi selviäisi seuraavan talven yli. Niihin kuului muun muassa 150 000 tonnia viljaa, 10 000 tonnia sokeria ja 5 000 tonnia rasvaa.

Sota jatkui edelleen Euroopan mantereella, raaka-ainetoimitukset olivat pahasti häiriintyneet, kun tärkeimmän raaka-aineiden tuojan Saksan kaikki toimitukset olivat loppuneet. Saksa miehitti edelleen Norjaa ja Tanskaa ja meritiet olivat suljettuja, joten Ruotsi oli myös ainoa maa, johon Suomi saattoi panna toivonsa saadakseen raaka-aineita, koneita ja muuta materiaalia, kun sotakorvausten maksu oli välirauhansopimuksen jälkeen aloitettava. Jo lokakuussa 1944 sotakorvauksia käsittelevä neuvottelukunta teki hallitukselle esityksen pikaisten neuvottelujen aloittamisesta raaka-ainetuonnin lisäämiseksi Ruotsista.

Hallituksen iltakoulussa helmikuun 23. päivänä 1945 pääministeri Paasikivi lausui: ”Voimme tänä vuonna maksaa sotakorvaukset vain Ruotsin avulla. Emme voi suuttuttaa Ruotsia, joka tuntee meitä kohtaan mielenkiintoa juuri ruotsalaisväestön takia.” Samassa iltakoulussa ministeri Ralf Törngren totesi, että kysymyksellä ruotsalaispykälästä ”oli suurempi ulko- kuin sisäpoliittinen merkitys”.

Eduskunnassa 26. maaliskuuta, jolloin maanhankintalaki oli toisessa käsittelyssä, Paasikivi viittasi myös siihen, ”miten ratkaisevaa oli ollut ja edelleen oli, mitä me olemme saaneet Ruotsista”. Lain kolmannessa käsittelyssä hallituksen edustaja, varapääministeri Mauno Pekkala huomautti puolestaan, että kun hallituksen taholta voimakkaasti korostettua kielipykälää on sanottu vain ”huitaisuksi ilmaan”, hänen on pakko ilmoittaa moittijoille, etteivät nämä käsitä asian tärkeyttä.

Pekkala viittasi *Svenska Dagbladetissa* vähää aiemmin julkaistuun kirjoitukseen, jossa sanottiin muun muassa, että ruotsalaisille epäedullinen päätös tulee varmasti aiheuttamaan seurauksia Ruotsin politiikassa ja ettei ole pidettävä ”asiattomana puuttumisena Suomen sisäisiin asioihin, jos Ruotsi jatkuvan avun ehdoksi esittää eräitä minimivaatimuksia Suomen ruotsalaisen väestön kohtelussa. Edelleen huomautettiin, että Ruotsin apu Suomelle lähentelee kohta 2–3 miljardia kruunua ilman, että suomalaiselta taholta on harkittu pienintäkään kulttuurikompensaatiota näiden ainutlaatuisten luotto- ja tavaratoimitusten korvaukseksi.” Vielä Pekkala tähdensi, että Paasikiven pelko oli mainitun kirjoituksen ansiosta saanut konkreettisen ilmaisun Ruotsin taholta.

Maalaisliiton vahva mies Juho Niukkanen taas sanoi eduskunnan istunnossa 12. maaliskuuta, ”ettei aitosuomalainen kummitus tässä asiassa enää voinut eikä saanut näytellä mitään osaa”. Suomen-ruotsalaiset sen paremmin kuin ruotsalaisetkaan eivät suinkaan olleet unohtaneet 1930-luvun puolivälin suomalaisuustaisteluja, joihin liittyi Helsingin yliopiston suomalaistaminen. Mutta jatkosodan

jälkeen suomalaisten oli haudattava aitosuomalainen kummitus, nöyryyttävä ja unohdettava myös sodan alkuvaiheen euforiassa lausutut mahtipontiset sanat Suomesta tulevana Pohjolan johtavana valtiona.

Pohjanmaalla kielipykälällä ei ollut merkitystä, vaan se vapautti **ennen kaikkea** Uudenmaan ruotsinkieliset kunnat ja niiden maanluovuttajat siirtoväen asuttamisvastuusta. Samalla se (verrattuna välirauhanaikaiseen pika-asutuslakiin) lisäsi eteläisen Suomen suomenkielisten kuntien vauraiden talonpoikien taakkaa siirtoväen asuttamisessa sekä esti sen, ettei varsinaisten maanviljelijöiden yhtenäistä rintamaa yli kielirajojen voinut syntyä.

Ruotsinkieliset alueet, joita koski maanhankintalain kielipykälä

Maanhankintalain kielipykälä koski seuraavia Uudenmaan, Varsinais-Suomen ja Pohjanmaan yksikielisiä ruotsinkielisiä kuntia ja kaksikielisiä kuntia, joskin Pohjanmaalla kysymys oli siis lähinnä vain periaatteellinen. **Uudellamaalla ei ole tänä päivänä yhtään yksikielistä ruotsinkielistä kuntaa ja kaksikielisiä kuntia, jossa ruotsi on asukkaiden enemmistön kielenä, on enää kaksi: Inkoo ja Raasepori.** Vuonna 1944 tilanne oli varsin erilainen:

Yksikielisiä ruotsinkielisiä kuntia 7

Bromary, Hangon mlk., Tammisaaren mlk., Snappertuna, Inkoo, Degerby ja Sipoo

Kaksikielisiä kuntia, joissa ruotsi oli enemmistön kielenä 11

Espoo, Pohja, Tenhola, Siuntio, Kirkkonummi, Porvoon mlk., Liljendal, Porvoo, Loviisa, Pernaja ja Karjaa

Kaksikielisiä kuntia, joissa suomi oli enemmistön kielenä 5

Ruotsinpyhtää, Helsingin maalaiskunta, Lohja, Myrskylä ja Lapinjärvi

Varsinais-Suomessa ei liioin ole tänä päivänä yhtään yksikielistä ruotsinkielistä kuntaa ja kaksikielisiä kuntia, joissa ruotsi on asukkaiden enemmistön kielenä, on kaksi: Kemiönsaari ja Parainen. Vuonna 1944 tilanne myös Varsinais-Suomessa on ollut toinen:

Yksikielisiä ruotsinkielisiä kuntia 5

Iniö, Houtskari, Korppoo, Västanfjärd ja Hiittinen

Kaksikielisiä kuntia, joissa ruotsi enemmistön kielenä 4

Nauvo, Parainen, Kemiö ja Dragsfjärd

Kaksikielisiä kuntia, joissa suomi enemmistön kielenä 2

Turku ja Särkisalo

Pohjanmaalla yksikielisiä ruotsinkielisiä kuntia ja kaksikielisiä kuntia, joissa ruotsi oli enemmistön kielenä, oli vuonna 1944 lukumääräisesti enemmän kuin Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa:

Yksikielisiä ruotsinkielisiä kuntia 23

Maksamaa, Pietarsaaren mlk., Teerijärvi, Luoto, Björköby, Munsala, Purmo, Kruunupyö, Alaveteli, Närpiö, Ylimarkku, Korsnäs, Pirttikylä, Petolahti, Bergö, Maalahti, Sulva, Mustasaari, Koivulahti, Uudenkaarlepyyn mlk., Ähtävä, Öja ja Raippaluoto

Kaksikielisiä kuntia, joissa ruotsi oli enemmistön kielenä 10

Siipyy, Lapväärtti, Tiukka, Vöyri, Oravainen, Jepua, Kaarlela, Kristiina, Pietarsaari ja Kaskinen

Kaksikielisiä kuntia, joissa suomi oli enemmistön kielenä 2

Vaasa ja Kokkola

Sijoitussuunnitelma ruotsinkieliselle Pohjanmaalle

Maanomistusolot ruotsinkielisellä Pohjanmaalla olivat tyystin toisenlaiset kuin esimerkiksi itäisen Uudenmaan kartanoalueilla. Jo ennen maanhankintalain säätämistäkin hallituksessa oli selvää, että ”Pohjanmaan ruotsalainen asutus jää pienviljelysseutuna ulkopuolelle”. Karjalaisen siirtoväen asuttaminen kosketti siten vain vähän ruotsinkielistä Pohjanmaata, eikä suinkaan kielipykälän vaan alueen pienviljelyvaltaisuuden takia. Köyhälle ruotsinkieliselle Pohjanmaalle oli ollut tyypillistä amerikansiirtolaisuus, mutta 1800-luvun lopulla sieltä on muutettu nälkää pakoon myös Laatokan rannalle Kurkijoen pitäjään, Sorjon kylään. Kylässä oli jopa ruotsinkielinen kansakoulu.

Käytännössä ainoita todella merkittäviä maanluovuttajia olivat seurakunnat, jotka aiemmin olivat vuokranneet maitaan viljelyskäyttöön. Heinäkuussa 1946 vahvistetun sijoitussuunnitelman mukaan ruotsinkieliselle Pohjanmaalle oli tarkoitus asuttaa 2 021 karjalaista ja muodostaa heille 403 tilaa tai tonttia, joihin maata menisi yhteensä 955 hehtaaria. Suurin osa eli 315 kappaletta oli kaupunkiin muodostettavia asuntotontteja, joiden avulla poistettiin sodanjälkeistä asuntopulaa:

Lapväärtti	8 tilaa	64 ha
Kristiinankaupunki	15	10
Närpiö	11	88
Kaskinen	10	3
Vaasa	150	50
Vöyri	3	26
Jepua	8	64
Uudenkaarlepyyn mlk.	10	41
Pietarsaari	50	50

Pietarsaaren mlk.	31	248
Purmo	1	5
Alaveteli	8	64
Kokkola	90	186
Kaarlela	8	56
Yhteensä	403 tilaa	955 ha

Pohjanmaan yhteensä 35 ruotsinkielisestä/kaksikielisestä kunnasta vain 14 kunnasta löytyi lainmukaisia luovutusvelvollisia, joiden maata oli tarkoitus antaa karjalaisille. Mutta tämä oli siis suunnitelma, joka ei välttämättä toteutunut täsmälleen sellaisenaan. Karjalaisten ohella maata saivat alueen omat lain mukaan siihen oikeutetut: perheelliset rintamamiehet, sotainvalidit, sotallesket, vuokramiehet ja lisämaata anoneet.

Asutuksen toteutuminen Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa

Maanhankintalakiin liittyvä kielipykälä vapautti siis **ennen kaikkea** Uudenmaan ruotsinkieliset kunnat ja niiden maanluovuttajat siirtoväen asuttamisvastuusta, mutta vaikutusta sillä oli myös Varsinais-Suomessa. Kielipykälä aiheutti melkoisia vaikeuksia karjalaisten kalastajien sijoittamisessa. Heidän asuttamiseksi laadittiin oma sijoitussuunnitelma, joka vahvistettiin helmikuussa 1946 ja jonka mukaisesti **Suomenlahden rannikon ja ulkosaarien kalastajat** oli tarkoitus sijoittaa Uudenmaan läänin ja Turun saaristoon. **Laatokan kalastajat** sen sijaan sijoitettiin suurten sisäjärvien, kuten Saimaan ja Päijänteen rannoille.

Uuteenmaahan liittyy yritys perustaa Pernajaan oma suomenkielinen kunta etupäässä Koiviston kalastajille nimellä Merikoivisto, josta karjalaisten etuja ajavan Karjalan Liiton puolesta lakialoitteen tekivät kansanedustajat Juho Niukkanen ja Eeno Pusa. Aloitteen perusteluissa he huomauttivat, että Pernajassa on seitsemän suurmaanomistajaa, jotka omistivat yhteensä yli yhdeksäntuhatta hehtaaria maata ja lisäksi laajoja vesialueita. Asiasta kiisteltiin eduskunnassa pitkään, ja aloite hylättiin lopullisesti vasta vuonna 1951.

Merikoivistoa ei syntynyt, mutta kyllä Uudenmaan ruotsinkielisillä alueilla on maata luovutettu. Eräässä lähteessä kerrotaan, että esimerkiksi yksikielisessä ruotsinkielisessä Inkoossa sijainnut Fagervikin tila luovutti peltomaistaan 48 prosenttia ja Paraisilla sijaitsevan Kuitian kartanon maista, joita oli 3 300 hehtaaria, meni asutukseen 40 prosenttia.

Maanluovutusvelvollisuuden välttämis- ja vähentämispyrkimyksistä

Kun itse asiassa on hyvin ymmärrettävää, että maanluovutus varsinaisten maanviljelijöiden keskuudessa synnytti katkeruutta, vähemmälle huomiolle ovat jääneet monet tunnetut niin suomen- kuin ruotsinkielisetkin vaikuttajat, jotka pyrkivät välttämään tai vähentämään maanluovutusvelvollisuuttaan.

Jaakko Paavolainen arvioi Väinö Tannerin elämäkerrassa, että kun Tannerin Sorkin-tila jo talvisodanjälkeistä pika-asutuslakia toimeenpantaessa jaettiin osakeyhtiömuotoiseksi vuoden 1940 lopulla, asia saattoi liittyä ”maanluovutusvelvoitteen torjuntaan”. Presidentti Kyösti Kallio näytti puolestaan kansalle esimerkkiä. Hän matkusti elokuun alkupäivinä 1940 Nivalaan, osallistui pika-asutuslautakunnan katselmukseen ja osoitti ne tilukset, jotka oli hänen tilansa yhteensä 224 hehtaaria käsittävistä pelloista sopivinta ottaa neljän siirtolaistilan pohjaksi.

Olisiko Kallion esimerkki harvinainen poikkeus? Tunnettu ruotsinkielinen suurlahjoittaja Amos Andersson muutti Kemiössä sijaitsevan Söderlångvikin kartanon maita omenatarhoiksi vähentääkseen luovutusvelvollisuuttaan, ja Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Erik von Freckell taas siirretti Tammelan kartanon maitaan lapsilleen välttyäkseen mahdolliselta evakkojen asuttamiselta. Mikäli lapsia ei ollut, adoptioonkin on turvauduttu.

”Palvottu marski” olisi puolestaan voinut arvovallallaan edistää maanhankintalain läpimenoa, mutta hän harkitsi radiopuhetta lakia vastaan ja väläytteli ”jopa eroaankin”, kuten oli tehnyt niin usein jo aiemmin saadakseen eri asioissa tahtonsa läpi. Taivuttelun jälkeen Mannerheim perääntyi ja ilmoitti hyväksyvänsä hallituksen enemmistön kannan mutta vain sillä ehdolla, ”että hän sanelisi valtioneuvoston pöytäkirjaan oman mielipiteensä”. Lausumassa ei kajottu sanallakaan rintamamiesten maansaantioikeuteen, noiden miesten, joiden urheuden ja uhrimielen ansiota olivat saavutukset, joiden ansiosta marsalkka on saanut ratsastaa maineeseensa suurena sotapäällikkönä.

Mannerheim ajoi myös henkilökohtaista etuaan toimimalla sen puolesta, että hänen kohdallaan poikettaisiin luovutusvelvollisuudesta, joka koski hänen omistamaansa Kirkniemen kartanoa Lohjan maalaiskunnassa. Marskin maaomaisuudeksi on mainittu lähes 2 300 hehtaaria. Kirkniemi oli ”varmuuden vuoksi” siirretty Gustaf Mannerheimin kansallisrahaston (sittemmin Mannerheim-säätiö) nimiin, mutta tilan maat eivät olleetkaan turvassa.

Kirkniemeen kaavailtiin kyllä poikkeuslakia, mutta SKDL esti lain voimaantulon. Viestin puolueen vastustuksesta vei Tamminiemen kansanedustaja Hertta Kuusinen. Marsalkka ei saanut erityiskohdelua, mikä ”katkeroitti häntä kovin yksinomaan jo sen vuoksi, että hän pelkäsi siirtoväen ’liiallisen’ asuttamisen alentavan kartanonsa arvoa”.

Paasikivelläkin oli maatila, Keravalla sijainnut Jukola. Kansanedustaja Eemil Luukka on kertonut, miten Paasikivi oli kiukutellut hänelle: ”Viette minultakin tilan ja teette minusta keppikerjäläisen”. Paasikiven ja Tannerin ohella myös Rytillä ja Linkomiehellä oli maatilansa sekä mainittujen lisäksi epäilemättä lukuisilla muilla yhteiskunnallisesti korkeissa asemissa olevilla henkilöillä, joiden pääelanto ei suinkaan lähtenyt maataloudesta. Kaikkien näiden rinnalla on ollut turhaa mustata Suomen ruotsin- tai suomenkielistä talonpoikaa haluttomuudesta maanluovutukseen.

Lopuksi

Kaiken kaikkiaan sotienjälkeisessä asutustoiminnassa oli kyse suuresta maareformista, suurimmasta Suomessa koskaan toteutetusta sekä samalla omaisuuden uusjaosta. Suomi oli jo ennestään pienviljelijävaltainen, ja kun maanomistusoloissa tapahtui asutuksen myötä perusteellinen muutos, pienviljelijävaltaisuus voimistui entisestään.

Asutustoimintaan käytetystä maasta karjalainen siirtoväki sai vajaa puolet eli 48 prosenttia, muut 52 prosenttia. Maanhankintalain mukaisiin tarpeisiin maata hankittiin 2,8 miljoonaa hehtaaria, josta 1,3 miljoonaa hehtaaria oli valtion maata. Hankitusta maasta muodostettiin tiloja seuraavasti, **siis kaikille maansaajille yhteensä:**

Viljelys-tiloja noin 30 000 kappaletta
 Asuntoviljelys-tiloja noin 15 000 kappaletta
 Kalastus-tiloja noin 700 kappaletta
 asuntotiloja ja tontteja noin 56 000 kappaletta
 lisäalueita noin 33 000 kappaletta
 yhteismetsiä ja laitumia noin 1 000 kappaletta

Sodanjälkeiseen asutustoimintaan kohdistui jälkikäteen kritiikkiä, joka lähti ajatuksesta, että asutustoiminnan tuloksena oli syntynyt suuri joukko elinkelvottomia pientiloja, jotka pian kuolivat pois. Väitteelle löytyy perusteluita, mutta voi myös kysyä, mikä olisi niissä oloissa ollut parempi ratkaisu? Asuttamisella oli myös yhteiskuntapoliittiset tavoitteensa. Yhteiskunnallisten levottomuuksien vält-

tämiseksi siirtoväki piti saada asutettua ja kiinni rakentavaan työhön samoin kuin työttömyysuhan alaiset rintamamiehet. Yhteiskuntarauhan ylläpitämisestä oli kaiken aikaa myös kyse.

Kaikista vaikeuksista huolimatta Suomi kuitenkin selvisi sodanjälkeisestä jälleenrakennuksesta ja asukaslukuun suhteutettuna todella suuren väkijoukon asuttamisesta monia muita maita paremmin. Kyse on suurenmoisesta selviytymistarina. Vuosi vuodelta noustiin Paasikiven vuoden 1944 itsenäisyyspäivän puheessa kuvaamasta laakson pohjasta nousevaa polkua pitkin rinnettä ylös. ”Nou- su on milloin loivempi, milloin jyrkempi. Mutta aina päästään lähemmäs aukeita vapaita oloja, jois- ta Jumalan taivas yhä valoisampana eteen avautuu”.